

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКУ РОСЛИННОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена виявленню сучасних тенденцій розвитку інфраструктури ринку рослинної олії і визначенню основних напрямів його розвитку. Обґрунтовано шляхи вдосконалення, оптимізації роботи всього технологічного циклу виробництва, переробки рослинної олії в Україні та розширення можливостей її реалізації на внутрішньому та зовнішніх ринках.

The article is sanctified to the exposure of modern progress of market infrastructure of seed-oil trends and determinations of basic directions of its development. Factors of improvement, optimisation of work of all technological cycle of production, processing seed-oil in Ukraine and expansion abilities of its selling on inner and external markets are grounded.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ринок рослинної олії в Україні в наш час є найбільш сприятливим. Олійно-жирові підприємства повністю забезпечують потреби населення країни в рослинній олії і приблизно дві третини обсягу виробництва іде на експорт. У структурі рослинних олій України: соєвої, кукурудзяної, рапсової, льняної, конопляної, горіхової, гірчичної, шавлієвої, кавунової і сотень інших, соняшникова займає біля 90% обсягу виробництва всіх рослинних олій. У структурі харчування народів інших країн: США, Канади, Європи, перші позиції займають соєва та рапсова олія. В Україні пріоритет віддано соняшниковій олії.

Рослинна олія і продукти на її основі стають базовими в структурі здорового харчування населення всього світу. За останні роки спостерігається тенденція зменшення жирів тваринного походження, зниження калорійності в раціоні харчування людей і збільшення жирів рослинного походження. Цьому сприяє також випереджувальне зростання споживчих цін на жири тваринного походження порівняно із зростанням грошових доходів населення. Ці обставини свідчать про актуальність звернення до теми, зазначеної у назві статті.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Олійно-жирову галузь України складають 28 великих промислових підприємств, які спеціалізуються на виробництві рослинної олії. На їх частку припадає приблизно 90% загального обсягу випуску рослинної олії. Крім великих підприємств, в країні існує біля 4 тисяч малих підприємств (олійниць), які виробляють приблизно 10% загального випуску рослинної, в основному, соняшникової олії [1, с.31]. Не дивлячись на різке збільшення кількості виробників за останні 20 років обсяг виробництва олії не зріс пропорційно їх кількості. Потужності великих та малих підприємств дозволяють переробляти щорічно понад 9 мільйонів тон насіння олійних культур.

Основними недоліками у використанні потужностей олійно-жирових підприємств є: нестача оборотних коштів для закупівлі сировини, недостатня забезпеченість складськими приміщеннями для зберігання насіння олійних культур і готової продукції, недостатня забезпеченість паром і гарячою водою, холодом для технологічних цілей, недостатня забезпеченість обладнанням для диференціації продукції [2, с.120].

Провідними виробниками соняшникової олії в Україні є: «Bunge» – 15,0%, «Каргилл», який забезпечує виробництво біля 14,0% загального обсягу галузі; «Кернел груп» – 11,0%; Дніпропетровський олійно-екстракційний завод – біля 10,0%. Пологівський олійно-екстракційний завод (Запорізька область) – біля 8,0%; Кіровоград олія – 8%; Запорізький олійно-жировий комбінат – 7,0%; Одеський олійно-жировий комбінат – 5,3%; Вінницький

олійно-жировий комбінат – 6,0%. Динаміку виробництва олійно-жирових культур (соняшника, сої, рапсу) і обсяг виробництва рослинної олії за останні 20 років в Україні наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка виробництва олійно-жирових культур і рослинної олії в Україні

Культура	Роки									
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Посівна (зібрана) площа олійно-жирових культур, тис. га										
Соняшник	1626,0	2008,0	2842,0	3689,1	3911,0	3411,0	4279,0	4193,0	4526,0	3300,0
Соя	87,8	23,0	61,0	422,0	715,0	583,0	538,0	623,0	872,0	1100,0
Рапс	89,6	49,1	157,0	195,0	387,0	800,0	1380,0	1014,0	863,0	1000,0
Всього	1803,4	2080,1	3060,0	4306,1	5013,0	4794,0	6197,0	5830,0	6261,0	5400,0
Врожайність, ц/га										
Соняшник	15,8	14,2	12,2	13,0	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	17,5
Соя	11,3	9,7	10,6	14,6	12,4	12,4	14,8	16,8	16,2	17,5
Рапс	7,4	10,2	8,4	14,6	15,7	13,1	20,8	18,5	17,0	17,8
Валовий збір олійно-жирових культур, тис. тонн										
Соняшник	2571,0	2860,0	3457,0	4706,0	5324,0	4174,0	6520,0	6364,0	6769,0	5760,0
Соя	99,3	22,0	64,0	612,6	850,0	723,0	813,0	1044,0	1680,0	1900,0
Рапс	130,2	48,0	131,9	284,8	606,0	1047,0	2872,8	1873,3	1470,0	1800,0
Всього	2800,5	2930,0	3652,9	5603,4	6780,0	5944,0	10205,8	9281,3	9919,0	9460,0
Обсяг виробництва рослинної олії, тис. тонн										
Соняшник	1070,0	696,0	973,0	1382,0	2078,0	2230,0	1863,0	2796,0	3030,0	2304,0
Соевого	7,5	1,63	4,8	46,0	6,6	9,5	18,4	19,1	20,2	21,6
Рапсового	5,2	2,0	19,0	38,0	16,7	20,1	32,7	30,2	32,4	33,7
Всього	1082,7	699,63	996,8	1466,0	2101,3	2259,6	1914,1	2845,3	3082,6	2359,3

Дані табл. 1 свідчать, що за останні два роки скорочуються площі посівів соняшника і збільшуються площі під соєю і рапсом. Збільшення площ під рапсом і соєю зумовлено високою рентабельністю їх продажу на світових ринках і переробкою цих культур у біопаливо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стан матеріально-технічної бази олійно-жирової галузі має певні недоліки:

- в галузі експлуатується значна кількість морально застарілого, малопродуктивного, фізично зношеного обладнання. Низькі темпи оновлення активної частини основних виробничих фондів в останні роки призвели до того, що частка зношеного обладнання, що знаходиться в експлуатації більш 20 років, становить по галузі більш 70–80%;
- знос і вибуття основних виробничих фондів випереджає їх введення у дію, більш третини обладнання відпрацювало більш ніж два амортизаційні періоди; продуктивність праці на такому обладнанні у 2–3 рази нижча ніж на аналогічному сучасному обладнанні розвинутих країн;
- застаріле і недостатнє технічне устаткування призводить до того, що виробництво, наприклад, соняшникової олії з 1 тонни сировини в Україні на 20–30% менш ніж у розвинутих країнах;
- на малих підприємствах, з їх спрощеною пресою технологією добування олії з насіння олійних культур без їх очищення, втрати є ще більшими.

До 15–20% олії залишається у відходах виробництва, що слід віднести до нерационального використання сировини. Так, при переробці 100 тис. тонн насіння соняшника на малих підприємствах недобір олії за рахунок недосконалості технології, тобто прямі втрати, складають приблизно 6 тис. тонн олії. Крім того, якість такої олії залишає

бажати кращого, вона не може задовольнити вимогливого споживача і годиться переважно лише для технічних цілей, виготовлення лаків, фарб.

Характерною тенденцією сьогодення є те, що інвестиційні кошти підприємства в основному почали витрачати на встановлення нового обладнання. Цю тенденцію слід визнати позитивною, тому що в галузі є значні вільні виробничі площі. При оновленні виробництва, заміні застарілого обладнання витрати на будівельну частину виявляються мінімальними. Технічне переобладнання багатьох вітчизняних підприємств олійно-жирової промисловості здійснюється з використанням імпортного обладнання, тому доцільним є продовжувати роботу щодо зниження митних тарифів на імпортне обладнання (комплектуючі і запасні частини до нього), аналоги якого не виробляються в Україні.

За оцінками спеціалістів, за останні 10 років у олійно-жирові підприємства було вкладено інвестицій більше 250 млн. доларів США. Так, Полтавський олійно-екстракційний завод «Кернел Груп» заохотив біля 10 млн. доларів США інвестицій і збільшив обсяг переробки соняшника з 195 тис. тон до 430 тис. тонн на рік. Акціонерне товариство «Креатив» (м. Кіровоград) побудувало нове підприємство з випуску дезодорованої олії у пляшках і модифікованих жирів потужністю 3 тис. тонн продукції на місяць. Вартість будівництва підприємства оцінюється у 8 млн. євро (EUR) [3, с.31]. Міжнародна компанія Bunge Limited побудувала в м. Іллічівськ Одеської області новий завод з переробки олії експортної орієнтації потужністю 600 тис. тонн насіння на рік [4, с.74].

Переозброєння підприємств і створення нових потужностей відбувається в основному за рахунок обладнання європейських країн. У технологічних процесах майже не застосовується індійське обладнання, що не поступається європейському за якістю і продуктивністю, але дешевше приблизно на 30 %.

У результаті роздільної приватизації сільськогосподарських олійно-жирових підприємств посилилася тенденція до розриву взаємовідносин: сільськогосподарський виробник–переробне підприємство–сфера реалізації. Переробне підприємство, користуючись відсутністю досвіду у селян, почали диктувати їм занижені ціни на сировину і, з іншого боку, встановлювати завищені ціни на продукти харчування, які вони виробляють. Низькі ціни і несвоєчасні розрахунки переробників за сировину, що поставляється, стали спонукати сільськогосподарські підприємства самостійно переробляти власну сировину і продавати продукцію споживачам, будувати для цього невеликі за потужністю переробні підприємства.

В умовах, що склалися, великі олійно-жирові підприємства стали втрачати сировинну базу, а на малих переробних підприємствах сільськогосподарських виробників не забезпечується достатня глибина переробки сировини, значно вищі втрати і нижче якості продукції, ніж на технічно оснащених промислових підприємствах.

Недостатність державної підтримки і оборотних коштів змушує перероблюючи підприємства приймати на переробку сировину від посередників на давальницьких умовах. При цьому інтереси сільськогосподарських виробників і переробних підприємств утискаються посередниками.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження положень щодо вирішення комплексу проблем з підвищення ефективності, стабілізації економіки виробників сировини і переробних підприємств на основі інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реальною формою інтеграції на основі угод є сьогодні асоціації, холдинги і агропромислово-фінансові групи, що об'єднують виробників насіння олійних культур, їх елеваторів та переробників, виробників обладнання, тари, великих промислових підприємств-споживачів рослинної олії, підприємств молочної, кондитерської, хлібопекарської, парфумерно-косметичної, лакофарбової та інших галузей промисловості, птахофабрик, торгівлі, банків. Інтегровані структури, зазвичай, є багатопрофільними, вони виробляють не тільки рослинну олію, але і інші види товарів: маргарин, майонез, соус і інші продукти харчування і реалізують їх безпосередньо споживачам [5, с.187]. В інтегрованій структурі підприємство – виробник, що виконує будь-який переділ у технологічному ланцюзі, може залишатися у рамках тої функції, для якої воно

створювалося. Перед ним не стоїть завдання вести комерційну діяльність або діяльність, пов'язану з розвитком, створенням нових видів продукції, нових технологій і освоєння нових ринків. Цим займаються головні підприємства асоціацій, холдингів, промислово-фінансових груп, а підприємства-виробники продовжують здійснювати свою традиційну діяльність.

Основна ідея інтеграції полягає в тому, що не треба намагатися побудувати одну структуру, яка б виконувала всі функції, необхідні для успішного існування справи. Треба вибудувати таку сукупність підприємств, у якій кожне спеціалізувалось би на певній функції, потрібній в цій сфері діяльності. У такій системі реалізується принцип спеціалізації підприємств не тільки з погляду переробки, а й по функціях управління.

Є підприємства, які здійснюють переробку, транспортування сировини і продукції, обслуговування і ремонт технічних засобів, автоматизованих ліній, обладнання. Їх основне завдання організувати виробничу діяльність таким чином, щоб вона була ефективною. Є підприємства, які займаються комерційною діяльністю: закупівлею сировини і матеріалів, розміщенням замовлень на їх переробку, рухом матеріальних потоків від переділу до переділу і, в ррешті, продажем готових виробів. І, наприклад, у холдинговій структурі існує підприємство, яке управляє всією діяльністю в цілому, завданням, крім іншого, є розвиток і диференціація діяльності всіх підприємств холдингу. Такий поділ функцій дозволяє досягти їх ефективної реалізації, оскільки відбувається концентрація потрібної компетенції саме в тому місці, де вона потрібна.

Якщо проаналізувати, як зараз розвиваються великі олійно-жирові підприємства у світі і, зокрема, в Україні, то можна помітити, що вони починають, з одного боку, купувати ферми і поля для того, щоб вирощувати сировину, а з іншого, вони розгортають власну торгіву роздрібною мережу. Якщо говорити в цілому про агропромисловий комплекс (АПК), то на сьогодні тут склалася така ситуація: виробники охоче і зі знанням справи виконують тільки ту частину функцій, яка пов'язана з вирощенням сировини і її переробкою. Взаємодію з ринком, державою, кредитором вони вважають занадто обтяжливим заняттям. Виробники наполягають на зміні системи кредитування, щоб їм було легше взаємодіяти з інвесторами. Цей пропуск можуть заповнити підприємства, що входять до складу холдингу, які призначені для рішення завдань взаємодії з зовнішнім середовищем.

Інша проблема, яку можна вирішити за рахунок утворення інтеграційних структур, – це подолання вузької спеціалізації підприємств, що працюють у олійно-жировій промисловості. У наш час вузькоспеціалізованим підприємствам, які реалізують недостатньо глибоку переробку, нелегко досягти необхідного фінансового ефекту. Це зумовлено тим, що при взаємодії з іншими технологічними переділами виникають достатньо великі витрати на незавершених циклах переробки і отримання кінцевого товарного продукту. Економіка влаштована таким чином, що вартість продукції на виході технологічного переділу залежать від того, належить матеріал цьому переділу чи не належить, оскільки частка прибутку нараховується на всю собівартість продукції. В інтеграційній структурі, коли продукція переходить з одного технологічного переділу на другий, вона належить комерційній структурі і не змінює свого власника. Прибуток виникає тільки на кінцевому етапі, тому припиняють платити подвійні податки. А у зв'язку з цим у інтеграційній структурі з'являється можливість мати в обороті значно більше грошових коштів на розвиток, збільшення обсягів виробництва тощо.

Саме тому комерційні структури об'єднуються з метою побудови максимально довгого ланцюга технологічного переділу для того, щоб здійснити глибоку переробку, тим самим отримувати високоефективний з погляду норми прибутку кінцевий продукт [6, с.54]. Такі формування здатні оперативно реагувати на зміни ситуації на ринку, домагатися зниження виробничих витрат, акумулювати і заохочувати додаткові кошти для розвитку виробництва. Інтеграція дозволяє підвищити оперативність і маневреність використання трудових, технічних, фінансових та інших ресурсів; спростити процес узгодження інтересів і шляхи взаємодії між виробництвом, переробкою і реалізацією; скоротити залежність від посередників тощо.

Фінансово-промислові структури створюють чудові умови для інвестування. У середині самої структури накопичуються власні інвестиційні ресурси, формуються з грошових резервів, що виникають в результаті раціоналізації податкових відрахувань. Крім того, такі структури стають привабливим об'єктом для стороннього інвестора (завдяки, наприклад, своїй прозорості та стабільності).

Висновки і перспективи подальших розробок. Підготовка олійно-жирових підприємств до безкомпромісної конкурентної боротьби на вітчизняному і світових ринку в Україні повинна відбуватися по всій країні, для чого необхідно терміново вжити заходи, які будуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції і підприємств галузі. У зв'язку з цим необхідно:

- дозволити у законодавчому порядку віднесення витрат підприємств на науково-дослідницькі і досвідно-конструкторські роботи на собівартість готової продукції;
- розробити і забезпечити фінансуванням реалізацію галузевої «Програми розвитку олійно-жирової промисловості у 2012-2020 рр.», яка передбачала б виведення нових сортів насіння соняшника й інших олійних культур, оптимізацію розмірів посівних площ, державну підтримку розвитку вітчизняного машинобудування для галузі, придбання обладнання на умовах лізингу, часткову компенсацію облікової ставки Національного банку України по кредитах для придбання обладнання вітчизняних машинобудівельних підприємств;
- звільнити від митних платежів рослинної олії і зборів імпорту технологічне обладнання і запасні частини до нього, що не виробляються в Україні;
- створити ефективний ринок цінних паперів олійно-жирових комбінатів і олійно-екстракційних підприємств з метою заохочення вітчизняних та іноземних інвестицій;
- щорічно встановлювати квоти на імпорт до України пальмового, кокосового, оливкового, арахісного, бавовняного та інших видів рослинних олій і продавати їх на аукціонах;
- внести до нормативно-правової бази оптової і роздрібною торгівлі зміни, що передбачають обмеження приросту роздрібних цін не більш, ніж на 25 % для всіх посередників у торгівлі порівняно з відпускними цінами підприємств-виробників рослинної олії;
- використовувати не тільки лабораторні, а й виробничі потужності для випуску нових видів ароматизованих рослинних олій і лікувально-профілактичних продуктів, замінників молочних жирів, що не містять холестерину і збагачених жиророзчинними вітамінами.

Список використаної літератури

1. Ляшок П. Закрома трещат от подсолнечника / П. Ляшок // Агрперспектива. – 2004. – №2. – С. 30–31.
2. Шмидт Т. Не подскользнитесь. Обзор рынка подсолнечного масла / Т. Шмидт // Бизнес. – 2004. – № 25 (596). – С. 118–122.
3. Благодир Л. М. Сучасний стан та тенденції розвитку олійнодобувної промисловості України / Л. М. Благодир // Агроінком. – 2007. – № 9–10. – С. 29–32.
4. Гончаров В. Д. Масложировой подкомплекс проблемы развития / В. Д. Гончаров // Вестник сельскохозяйственной науки. – 2010. – № 8. – С. 71–75.
5. Дворянкин Н. И. Экономика производства масличных культур / Н. И. Дворянкин. – М.: Колос, 1978. – 247 с.
6. Капшук С. Стан та перспектива українського олієпрому / С. Кашук // Пропозиція. – 2011. – № 6 (192). – С. 52–55.